

Rostkowski, Grzegorz

"Wizerunek władców pierwszego państwa bułgarskiego w bizantyńskich źródłach pisanych (VIII – pierwsza połowa XII wieku)", Mirosław J. Leszka, Łódź 2003 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 97/3, 429-430

2006

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Z A P I S K I

Mirosław J. Leszka, *Wizerunek władców pierwszego państwa bułgarskiego w bizantyńskich źródłach pisanych (VIII — pierwsza połowa XII wieku)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003, Rozprawy Habilitacyjne Uniwersytetu Łódzkiego, s. 169.

Autor uwzględnił różne rodzaje przekazów pisanych, przede wszystkim dzieła kronikarskie, które zawierają najwięcej wzmianek o bułgarskich panujących. Oprócz kronik Mirosław J. Leszka wykorzystał utwory powstałe w kręgu cesarza Konstantyna VII Porfirogenety a także literaturę hagiograficzną oraz listy adresowane do bułgarskich władców.

Poszczególne rozdziały monografii zbudowane są z dwóch części. Pierwsza z nich przedstawia relacje bizantyńsko-bułgarskie w danym okresie, druga natomiast, którą autor traktuje jako zasadniczą, ukazuje władców bułgarskich w świetle różnych bizantyńskich źródeł pisanych.

Rozdział pierwszy książki jest poświęcony wizerunkowi władców bułgarskich, panujących w latach 681–803. Autor stwierdza, że źródła bizantyńskie podają szersze informacje jedynie na temat Terwela (695–714), wyjaśniając wspomniany stan rzeczy po pierwsze wyjątkową szczupłością bazy źródłowej, odnoszącej się do omawianego okresu i zagadnień związanych z polityką zagraniczną Bizancjum, po drugie zaś — słabością państwowości bułgarskiej, która osiągnęła szczyt potęgi za panowania Terwela.

W rozdziale drugim pracy omawia Leszka zagadnienie wizerunku chana Kruma (803–814). W świadomości historycznej Bizantyńczyków w wyjątkowy sposób utrwalił się wizerunek Kruma — personifikacji barbarzyńcy, człowieka bezbożnego, wrogiego chrześcijaństwu, krwiożerczego, tchórzliwego, próżnego i chciwego.

Rozdział trzeci monografii dotyczy wizerunku ostatnich władców pogańskiej Bułgarii, panujących w latach 814–852. Byli to: Dukum, Dicewg, Omurtag, Małamir i Presjan. Leszka podkreśla, że autorzy bizantyńscy nie byli szczególnie zainteresowani ich postaciami. Zostali oni ukazani przede wszystkim jako przesładowcy chrześcijan, bardzo przywiązani do swej religii, usiłujący — na drodze represji skierowanych przeciwko wyznawcom Chrystusa — uniemożliwić konwersję swych poddanych na chrześcijaństwo.

Kolejny, czwarty rozdział opracowania jest poświęcony wizerunkowi Borysa-Michała, władcy, który podjął doniosłą decyzję o przyjęciu chrześcijaństwa. W opinii Leszki, Bizantyńczycy postrzegali tego panującego przede wszystkim jako pierwszego chrześcijańskiego władcę na tronie Bułgarii i sądzili, że zapewni on trwałą pokój w relacjach z Cesarstwem.

W rozdziale piątym książki omawia Leszka wizerunek Symeona (893–927) — najwybitniejszego władcy pierwszego państwa bułgarskiego. Autorzy bizantyńscy postrzegali go głównie jako *virem militarem*. Wielu bizantyńskich pisarzy ukazywało Symeona jako okrutnego barbarzyńcę, odpowiedzialnego za rozlew krwi chrześcijan, niszczenie świątyń i klasztorów, tragiczny los ludności bizantyńskiej.

Kolejny, szósty rozdział monografii dotyczy ostatnich władców pierwszego państwa bułgarskiego — Piotra (927–969) i Borysa II. Źródła bizantyńskie, ukazujące wydarzenia, które miały miejsce przed wstąpieniem na tron Nikefora II Fokasa (963–969), przedstawiają Piotra jako współtwórcę pokoju między Bułgarią i Bizancjum, postrzegają go jako łagodnego, głęboko religijnego panującego. Konflikt między obu państwami, który wybuchł za panowania Nikefora Fokasa, spowodował, że przekazy bizantyńskie, wzmiankujące te wydarzenia, ukazywały już inny wizerunek Piotra — władcy butnego, który wystąpił przeciwko cesarzowi bizantyńskiemu, za co poniósł sprawiedliwą i surową karę. Autor monografii wskazuje, że syn Piotra, Borys II, został jako władca Bułgarii przedstawiony wyraźniej przez źródła bizantyńskie zaledwie dwukrotnie, w ramach opisu jego spotkania z Janem I Tzimiskesem (969–976) w Preslawiu oraz we fragmentach dotyczących triumfu, jaki odbył ten cesarz w Konstantynopolu, po zwycięstwie armii bizantyńskiej nad oddziałami księcia kijowskiego Sławosława w 971 r.

W konkluzji Leszka stwierdza między innymi, że autorzy bizantyńscy przedstawiali władców bułgarskich najczęściej przy okazji wzmianek dotyczących konfliktów między Bizancjum a Bułgarią. Źródła bizantyńskie, przedstawiające władców bułgarskich panujących w okresie przed chrystianizacją państwa, ukazują wizerunek władców pogańskich, barbarzyńskich, wrogich Cesarstwu. Konwersja Bułgarii na chrześcijaństwo przyniosła pewne zmiany. Najważniejszym kryterium oceny bułgarskich panujących stała się ich postawa jako chrześcijan. W tym kontekście najwyższemu został oceniony pierwszy chrześcijański władca Bułgarii, Borys-Michał. Z kolei Symeon był ukazwany jako bezbożnik. Autor w zasadzie akceptuje obecny w historiografii pogląd, który wskazuje, że najważniejszym kryterium dokonywanej przez bizantyńskich pisarzy oceny określonego bułgarskiego władcy był jego stosunek do Cesarstwa Bizantyńskiego. Leszka wskazuje jednak, między innymi, że w przypadku, gdy dany pisarz bizantyński był niechętny czy też wrogi określonemu cesarzowi, z którym pozostawał w konflikcie chan bułgarski, negatywna opinia o tym ostatnim była najczęściej łagodzona. Autorzy bizantyńscy nie dążyli, w zasadzie, do bliższego ukazania bułgarskich władców, ich wyglądu, upodobań i dokonań w trakcie rządów.

G. R.

Marilyn Yalom, *Birth of the Chess Queen: a History*, HarperCollins, New York 2004, s. 272.

Najnowsza praca Marilyn Yalom, autorki poczytnych książek z gatunku *gender studies*, takich jak „A History of the Wife” czy „A History of the Breast”, jest tym razem poświęcona historycznemu ujęciu gry w szachy. Amerykańska badaczka z Uniwersytetu Stanforda skoncentrowała swą uwagę na jednym aspekcie tej popularnej gry, „karierze”, która stała się udziałem bierki królowej w szachach. Na warsztat pisarski autorki trafiło zajęcie, które już w XI stuleciu weszło do kanonu rozrywek najwyższych warstw w feudalnych społeczeństwach Europy średniowiecznej i święciło triumfy jako jeden z emblematów rycerskości aż do czasów wczesnonowoczesnych. Celem, jaki wyznaczyła sobie Marilyn Yalom, było określenie przyczyn pojawienia się królowej w grze w szachy, czyli zastąpienia bierki wezyra przez bierkę królową, co nastąpiło niebawem po upowszechnieniu się gry w szachy w Europie i jej wzrastającej pozycji w grze. Badaczka wiąże tę modyfikację szachowych figur ze szczególną pozycją kobiety w kulturze chrześcijańskiej Europy. W odróżnieniu od politycznych i społecznych uwarunkowań, które prowadziły do umniejszenia roli niewiast w ojczyźnie szachów, Indiach, a także w krajach, które znaczyły trasę ich wędrówki na teren starego kontynentu — w Persji i na arabskim Bliskim Wschodzie (np. poligamia) — w Europie średniowiecznej kobiety były obdarzone stosunkowo licznymi przywilejami. Zdarzało się, co podkreśla Yalom, że w niektórych krajach europejskich mogły rządzić państwem, dziedzicząc królewski tron w przypadku braku męskiego potomka lub też pełnić wpływową funkcję regentki podczas małoletności następcy tronu.

Krótko po tym, gdy wraz z podbojami Arabów gra w szachy przywędrowała na kontynent europejski, zaczęła ona, zrazu na Półwyspach Iberyjskim i Apenińskim, później zaś dalej — na północy Europy, odzwierciedlać, poprzez funkcje swych bierek i zasady gry, społeczeństwo chrześcijańskie w jego zhierarchizowanej strukturze. Wówczas właśnie dokonały się przeobrażenia bierek szachowych: królowa zastąpiła wezyra, rycerz — konia, biskup — słonia. Początkowo jednak pozycja królowej w grze była bardzo słaba, co odzwierciedlały jej bardzo ograniczone możliwości manewru na szachownicy. Ta sytuacja zmieniła się jednak i już w schyłku średniowiecza (druga połowa XV w.) rola królowej wzrosła do tego stopnia, że stała się najsilniejszą bierką na szachownicy, tak jak w dzisiejszych szachach. Yalom stara się dokonać kulturowej analizy tego fenomenu. Na podstawie analizy porównawczej źródeł pisanych i archeologicznych, a także ustaleń współczesnej historiografii, autorka stoi na stanowisku, że wpływ na pozycję bierki królowej miało kilka zasadniczych czynników. Jednym z nich był szerzący się na starym kontynencie szczególnie w XII–XIII w. kult maryjny, co pociągało za sobą wzrost znaczenia kobiety w roli matki–rodzicielki. Istotną rolę odegrał też rozpowszechniony w pełnym średniowieczu etos rycerski i towa-